



## Doorloper Het Kongo-rijk in de vroegmoderne tijd

← *Stenen Ntadi, ca. 40 cm hoog, Kongo. Deze ntadi was vermoedelijk een grafbeeldje. Dit soort beelden werd in de vroegmoderne tijd gemaakt in het Kongo-rijk. Met zijn gesloten ogen, zijn schuin hoofd rustend op de schouder en zijn handen gevouwen op de knie, drukt de figuur droefheid uit. Ntadi betekent 'steen' in het Kikongo, de taal van de Kongolezen, en verwijst naar het materiaal waarin het beeldje is gemaakt.*

In deze doorloper bestudeer je de geschiedenis van Kongo, een samenleving tijdens de vroegmoderne tijd. Het was één van de roemrijkste rijken die Afrika ooit heeft gekend. Het bevond zich in Midden-Afrika, aan de Atlantische kust in de buurt van de monding van de Kongo-stroom, die de Kongolezen in het Kikongo *Nzadi* noemden. Hier kwamen de Portugezen in de 15e eeuw aan. Het Kongo-rijk blijft tot op vandaag tot de verbeelding spreken van veel Congolezen, zelfs van veel Afrikanen overal ter wereld. De herinnering aan dat rijk staat immers symbool voor de successen van Afrika, lang voor de eerste contacten met Europa.

Eerst onderzoek je of het Kongo-rijk uit de vroegmoderne tijd dezelfde ligging had als het Congo van vandaag. Daarna onderzoek je de belangrijkste kenmerken van de Kongolese samenleving tijdens de vroegmoderne tijd. Ten slotte bestudeer je hoe het contact tussen Kongolezen en Portugezen verliep tijdens de vroegmoderne tijd.

## Deelvraag 1:

# Lag het Kongo-rijk van de vroegmoderne tijd in het gebied waar Congo vandaag ligt?

Je leerde in Sapiens 3 dat het middeleeuwse graafschap Vlaanderen niet hetzelfde is als het hedendaagse Vlaamse gewest. Zo is het ook met Kongo en Congo. Congo is vandaag de naam van twee Afrikaanse staten, nl. de Democratische **Republiek** Congo (DRC) met hoofdstad Kinshasa en de Republiek Congo met hoofdstad Brazzaville. Kongo is ook de naam van de op één na langste rivier van Afrika die deze twee staten en zelfs hun hoofdsteden van elkaar scheidt. Kinshasa en Brazzaville zijn de dichtst bij elkaar gelegen hoofdsteden ter wereld. Het Kongo-rijk strekte zich zeker 300 km uit langs de Atlantische kust, de hoofdstad Mbanza Kongo bevond zich 200 km landinwaarts.



## Opdrachten

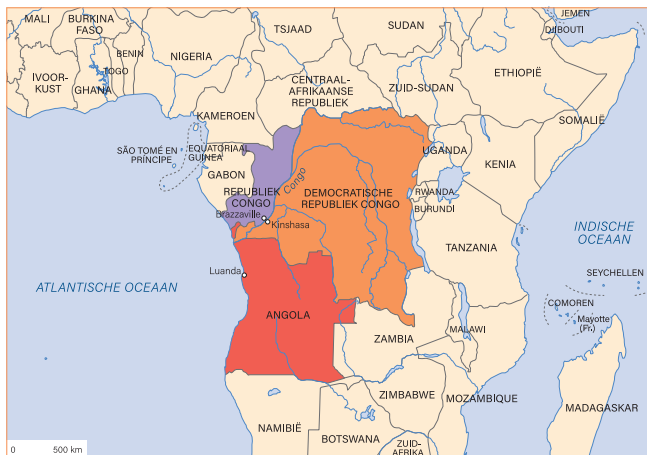
Vergelijk kaarten 1 en 2.

- Bestudeer de titels en de legendes.
- Onderzoek in hoeverre het grondgebied van het oude Kongo-rijk samenviel met het grondgebied van de twee hedendaagse Congo-staten.

### Kaart 1: Het Kongo-rijk in de vroegmoderne tijd



### Kaart 2: Congo vandaag



## Deelvraag 2:

# Wat waren de kenmerken van de Kongolese samenleving in de vroegmoderne tijd (ca. 1500-1800)?

In de leestekst ontdek je kenmerken van de Kongolese samenleving tijdens de vroegmoderne tijd. De auteurs van Sapiens schreven de tekst samen met professor Koen Bostoën (Afrikaanse talen en Culturen, UGent). Hij is wetenschappelijk onderzoeker gespecialiseerd in Afrika en Afrikaanse talen. Lees aandachtig de tekst. Gebruik hiervoor de juiste leesstrategie.



LEESSTRATEGIEËN



## Opdrachten

- 1 Beluister bij het onlinelesmateriaal een interview waarin professor Koen Bostoën toelicht hoe wetenschappers te werk gaan wanneer ze de Afrikaanse culturen bestuderen.
- 2 Onderzoek aan de hand van de leestekst welke kenmerken typerend zijn voor de Kongolese samenleving in de vroegmoderne tijd. Zoek en noteer per domein van de samenleving minstens 1 kenmerk en beschrijf het in je eigen woorden.
- 3 Vergelijk de kenmerken die je noteerde met de kenmerken van de West-Europese samenleving op hetzelfde moment. Welke gelijkenissen en verschillen ontdek je?



Beluister het fragment.

## 2.1 De oorsprong van het Kongo-rijk

Over de begindagen van het Kongo-rijk weten historici weinig. Omdat kennisoverdracht in het oude Kongo alleen via mondelinge traditie gebeurde, zijn er geen primaire geschreven bronnen. Op basis van taalkundige studies weten **wetenschappers** dat de moedertaal van het Kikongo en haar zusters talen al sinds de vroege ijzertijd in de regio aanwezig was. Historici vermoeden op basis van mondelinge overleveringen dat het Kongo-rijk zich geleidelijk aan ontwikkelde in de late middeleeuwen. Het evolueerde van een los verbond van kleinere rijken, tot een groter **gecentraliseerd** rijk. Net zoals bij de **staatsvorming** in Europa speelden **oorlog**, **huwelijkspolitiek** en bondgenootschappen daarbij een rol. Denk bijvoorbeeld aan wat je leerde over hoe de Bourgondische hertogen hun macht uitbreidden.

## 2.2 Bestuurlijke organisatie

Kongo werd tijdens de vroegmoderne tijd bestuurd als een **monarchie**: het leiderschap was min of meer erfelijk via afstamming langs moeders zijde. Elke nieuwe opvolger moest echter door de elite van lokale heersers erkend worden. Politieke **macht** was gebaseerd op het verwerven van rijkdom, maar de **vorst** moest ook een andere kwaliteit bezitten. Hij moest in staat zijn controle uit te oefenen op de onzichtbare krachten of 'geesten', en zo de openbare orde en het welzijn in de gemeenschap garanderen. De Kongolese vorsten combineerden politiek aanzien dus met een religieuze functie. Op basis hiervan konden **big men** – soms ook vrouwen – volgelingen aantrekken. Toen de Portugezen in 1483 voet aan wal zetten, was Nzinga a Nkuwu aan de macht. Hij was de **Mwene Kongo** of vorst, die heerste vanuit de **hoofdstad**. De macht van de **Mwene Kongo** was dus sterk gecentraliseerd. Hij had veel titels, zoals **Ntinu**, **Ntotila**, **Ngangula**. Geen daarvan is gemakkelijk te vertalen. Pas na de komst van de Portugezen werd de vorst **koning** of rei (in het Portugees) genoemd omdat zij gelijkenissen zagen tussen Kongo en koninkrijken in Europa. Toch waren er ook grote verschillen. Kongo had nooit een duidelijk afgebakend **territorium**, en evenmin een leger dat de **grenzen** bewaakte.



## 2.3 Economisch systeem en sociale organisatie

De *Mwene Kongo* speelde handig in op de komst van de Portugezen om zijn eigen macht verder uit te breiden. Hij controleerde de **handel**. Hij hief bijvoorbeeld **belastingen** op handelswaren die vanuit het binnenland naar de kust werden gebracht. De uitbouw van de trans-Atlantische **driehoekshandel** vanaf de 16e eeuw door de Europeanen, gaf een enorme stimulans aan de lokale handelsnetwerken.

© EPO.O.13600, collectie KMMA Terruren; foto R.P. H. Van Moorsel, alle rechten voorbehouden



← *N'Zimbu-schat, 16e-17e eeuw, opgegraven in Kinshasa. Uit: R. Darteville, Les N'Zimbu : monnaie du Royaume du Congo 1953 (p. 154). Deze n'zimbu-schat, is een aarden pot met n'zimbu, zeldzame schelpen van lokale zeeweekdieren, uit de vroegmoderne tijd. De pot met schelpen werd in een archeologische site nabij Kinshasa gevonden. Kongo-handelaars en hun burens gebruikten de schelpen als munteenheid.*

Een bijzonder gegeerd handelswaar waren bijvoorbeeld raffiapalmen en de doeken en manden die er mee geweven werden. Kongolezen gebruikten ze om hun huizen te versieren. Maar omdat ze zo'n kostbaar goed waren, werden ze ook in de handel als munteenheid gebruikt.

De Kongolese nijverheid geraakte afgestemd op de export naar de buitenlandse markt. Het vakmanschap van Kongo-wevers trok al snel de aandacht van Europeanen. De dure raffiadoeken en manden vonden hun weg naar de schatkisten en pronkkamers van Europese vorsten en edelen. Ook andere lokale luxegoederen, zoals ivoor en sandelhout, en later ook tot slaaf gemaakte mensen, vonden hun weg naar en over de Atlantische Oceaan.

De Kongo-samenleving was een **gelaagde samenleving**. De elite wou zich onderscheiden van het gewone volk. Ze gebruikte daarvoor bijvoorbeeld raffiaobjecten versierd met complexe patronen om te pronken met haar weelde en macht. Vanaf de komst van de Portugezen in de 16e eeuw, werden ook typisch westerse objecten gebruikt. Boeken werden bijvoorbeeld echte statussymbolen in de Kongolese samenleving.

*Raffiamand en hoofddeksel dat werd gedragen door de Mwene Kongo. Uit: Bostoen & Brinkman, The Kongo Kingdom, Cambridge University Press, 2018 (p. 166).*

→



© EPO.O.43042 en EPO.O.7349-2, collectie KMMA Terruren; foto J. Van de Vyver, CC-BY 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>)

## 2.4 Levensbeschouwelijke organisatie

Heel snel na hun eerste contacten met het christendom, liet de Kongo-elite zich dopen. De *Mwene Kongo* werd gedoopt in mei 1491 en nam vanaf dan ook de Portugese katholieke doopnaam João I aan. Zijn opvolgers droegen sindsdien allemaal zowel een Kongo-naam als een christelijk-Portugese naam. De omarming van het christendom, meer bepaald het katholicisme, verliep niet altijd in vrede. Zo brak na de dood van João I in 1509 een burgeroorlog los tussen zijn twee zonen. De ene was leider van een anti-christelijke groepering, de andere van een pro-christelijke groepering. De laatste trok aan het langste eind. Als Afonso I (1509-1542) gaf hij een stimulans aan de verspreiding van het christendom in Kongo. Hij gebruikte de religie om zijn koninklijke politieke macht te versterken. Hij zorgde voor een nieuwe collectieve identiteit. Dat betekent dat de godsdienst een bindmiddel werd in de Kongolese gemeenschap. De *Mwene Kongo*, de politieke leider, was nu ook een religieuze beschermer, wat hem toeliet om vanuit de hoofdstad een sterkere controle uit te oefenen op lokale machthebbers.

Van alle rijken in Midden-Afrika was Kongo het langst blootgesteld aan het christendom. Gedurende de 16e en 17e eeuw werden in heel het rijk kerken gebouwd. Zelfs in de meest afgelegen dorpen verschenen grote kruisbeelden. Het gewone volk dat niet kon lezen, leerde katholieke gebeden, gezangen en misteksten uit het hoofd. Zij namen ook deel aan massale openbare optochten en ceremonies.

## 2.5 Kunst- en cultuuruitingen

Het oude Kongo mocht dan wel tot ver in Europa als een katholiek koninkrijk bekend staan, het Kongolese christendom zag er zeker niet uit zoals het Europese. De Kongolezen hebben hun eigen versie van het christendom gemaakt. Ze vermengden het nieuwe geloof met elementen van hun tradities en gewoonten. Of beter: ze verwerkten elementen van het christendom in hun eigen mens- en wereldbeeld. Op een originele manier verenigden de Kongolezen kenmerken van de Kongolese en christelijke cultuur. Hun zwaarden bijvoorbeeld werden van lokale ertsen én Europese metalen vervaardigd. Ze werden van motieven uit beide culturen voorzien.



↑  
*Aarden Kongo-kookpot uit de 2de helft van de 18e eeuw, opgegraven in Ngongo Mbata (DRC).*

← *Bronzen Kongo-kruisbeeld gevonden in een archeologische site in Ngongo Mbata (DRC) in de 18e eeuw. Het is een van de vele voorbeelden van de typische kunst- en cultuuruitingen van Kongo.*

### Deelvraag 3:

## Wat waren de kenmerken van de interculturele contacten tussen Kongo en Portugal (ca. 1500-1800)?

Het einde van de 15e eeuw was een breukmoment voor de geschiedenis van Centraal-Afrika. Je leerde in hoofdstuk 2 al dat aan het begin van de vroegmoderne tijd een periode van sterke **mondialisering** begon. Vanaf 1482, toen de vloot van de Portugese kapitein Diogo Cão de monding van de Kongo-stroom bereikte, kwam het oude Kongo-rijk in contact met de Europese geschiedenis. Europese historici zijn er lang van uitgegaan dat de Portugezen op allerlei vlakken superieur waren aan de samenleving die ze daar ontmoetten. Vandaag tonen primaire bronnen en werken van hedendaagse historici ons een veel genuanceerder beeld.



### Opdrachten

- 1 Onderzoek met behulp van de bronnen 1 tot 7 hoe de contacten tussen Portugal en Kongo verliepen tijdens de vroegmoderne tijd. Gebruik daarvoor bij elke bron de hulpvragen onder de bronnen.
- 2 Vat per domein samen wat de aard van de contacten tussen Kongo en Portugal was. Kies uit de volgende begrippenparen, je hoeft niet steeds alle begrippen te gebruiken: gelijk - ongelijk, vreedzaam - **geweld**dadig, wederkerig - uitbuiting, cultuurvermenging - dominantie.

#### Bron 1:

Op 15 augustus 1482 bereikte de vloot van de Portugese ontdekkingsreiziger Diogo Cão de monding van de Congo-stroom. Weinige dagen later plantte de Portugese kapitein geheel volgens de imperialistische gewoonten van zijn tijd een *padrão* of stenen pilaar op het grondgebied van het Kongo-koninkrijk. Hiermee wou hij eventjes meegeven dat dit land officieel bezit was geworden van Portugal. Het idee dat de koning van Kongo en zijn edelen daar mogelijk anders over dachten kwam wellicht zelfs niet op bij Cão en zijn broodheren. Wat de Portugezen bedoeld hadden als een eenzijdige verklaring van inbezitneming was echter het begin van een lange geschiedenis van onderlinge uitwisseling tussen Kongo en Europa. Deze interactie verliep aanvankelijk op veel gelijkwaardiger manier dan de Portugezen hadden verhoopt en dan we ons vandaag in tijden van dekolonisatie kunnen voorstellen.

*Uit: K. Bostoën, I. Brinkman, Kikongo leenwoorden die boekdelen spreken. 21 juni 2020, [www.stemmenvanafrika.be](http://www.stemmenvanafrika.be).*



*De auteurs zijn Afrika-specialisten aan de universiteit Gent.*



- 1 Herhaal wat het begrip **imperialisme** betekent. Zoek eventueel de betekenis op in je Histokit.
- 2 Was er een gelijke of ongelijke machtsverhouding?



## Bron 2:



← *Marmeren buste van Antonio Manuel Nsaku Ne Vunda, ambassadeur van het Kongo-koninkrijk in Rome. Borstbeeld gemaakt door Francesco Caporale (actief ca. 1606-30) en bewaard in het baptisterium van de Santa Maria Maggiore-basiliek te Rome. Deze Kongolese diplomaat werd in 1604 door de Kongo-vorst Alvaro II naar Rome gestuurd. Hij hoopte van het Vaticaan steun te krijgen in zijn strijd tegen de Portugezen die het buurland Angola bestuurden en de zelfstandigheid van Kongo bedreigden. Niet alleen kwamen er Europeanen naar Kongo maar Kongo stuurde ook Kongolezen uit naar Europa en Amerika. Zo slaagde Afonso I erin om zijn zoon Henrique naar het Vaticaan te sturen en hem daar tot bisschop te laten wijden met als doel de Kongolese Kerk onder een eigen Kongolese bisschop vrijer en onafhankelijker te maken.*

👣 — Weren de politieke contacten wederkerig, of was er uitbuiting in het contact?

## Bron 4:



↑ *Ets uit Olfert Dapper's Naukeurige Beschrijvinge der Afrikaensche Gewesten (1668). Mwene Kongo Alvaro I ontvangt Nederlandse ambassadeurs in 1642. Op de afbeelding zie je op welke manier de Mwene Kongo, zittend op zijn troon, een aantal Nederlandse ambassadeurs ontving.*

👣 — Weren de politieke contacten wederkerig, of was er uitbuiting in het contact?

## Bron 3:

"De heer van het land wiens haven we binnenvoeren op 29 maart 1491 is een grote heer, de oom van de koning en zijn onderdaan; hij wordt Manisonyo genoemd, een man van vijftig jaar, goedaardig en wijs. Hij was ongeveer twee leuga (ongeveer 13 km) van de haven verwijderd toen hij ingelicht werd over de aankomst van onze vloot en verzocht werd de koning hierover in te lichten. De Manisoyo gaf blijk van grote vreugde dat hij zich moest bezighouden met de zaken van de koning van Portugal, en als teken van respect plaatste hij beide handen op de grond en legde ze vervolgens op zijn gezicht, wat het grootste teken van verering is dat ze maken voor hun koningen."

*Fragment uit Relas over het koninkrijk Congo, door de Portugese kroniekschrijver Rui de Pina (1492).*

👣 — Weren de contacten vreedzaam of gewelddadig? Was er een gelijke of ongelijke machtsverhouding?

### Bron 5:

Op het einde van de middeleeuwen groeit in Portugal de belangstelling voor Afrika. In 1482 ontdekt Diego Cão de Nzadi (Zaire) en maakt kennis met de inwoners van het koninkrijk Kongo dat gesticht is rond 1400. Tijdens zijn bloeiperiode in de 15e en 16e eeuw is het een uitgestrekt rijk. De inwoners zijn de Bakongo, hun taal is het Kikongo. De Portugezen sturen missionarissen naar Kongo. De Kongolese koning en de elite bekeert zich tot het katholicisme, eerder ook om politieke en economische motieven dan omwille van het geloof zelf. De koning heeft interesse in de wapens van de Portugezen en ook andere goederen die de Portugezen aanvoeren, vallen in de Kongolese smaak. Bovendien wordt het katholicisme niet ervaren als een godsdienst die radicaal verschilt van de Afrikaanse religieuze beleving. Een aantal aanknopingspunten met de traditionele Afrikaanse religie, zoals het geloof in goede en kwade krachten, het voortbestaan na de dood, het ingrijpen van de afgestorvenen in het leven op aarde, werkt de adoptie van het katholicisme en de afrikanisering ervan in de hand. De sterk gecentraliseerde staat en de sterk hiërarchisch gestructureerde maatschappij vergemakkelijken de verspreiding van het geloof. Toch is het katholicisme vooral een zaak van het koninklijke hof en de Kongolese elite.

*Naar: RL. Renders, Koloniseren om te beschaven. Het Nederlandstalige Congoproza van 1596 tot 1960. Gramadoelas, Hasselt, 2019, p. 21.*



Was er cultuurvermenging of dominantie?

### Bron 6: Herbekijk de twee illustraties op p. 33



Was er cultuurvermenging of dominantie?

### Bron 7:

De wederzijdse ontdekking van Kongo en Europa wekte een grote interesse in elkaars cultuur en ideeëngoed. Een Europees nieuwtje waarover de Kongolese elite heel enthousiast was in de 16e eeuw, waren boeken. Van koning Afonso I, die regeerde van 1506 tot 1543, werd gezegd dat hij niet anders deed dan lezen en vaak bovenop zijn boeken in slaap viel. Boeken waren een zeldzaam en duur goed en de vraag tot import was groter dan het aanbod. De eerste catechismus in het Kikongo uit 1624 kostte 100 reis. In de jaren 1650 was papier een kip per blad waard en omdat papier zo'n schaars goed was, werden soms bananenbladeren gebruikt als alternatief. De prijs voor een studieboek liep al gauw op tot 6000 reis en een missaal kreeg men in ruil voor een slaaf. Daarom verwierven boeken een haast rituele status en kwam geletterdheid in hoog aanzien. Om te pochen plakten geletterden in processies een kaartje op hun voorhoofd: hun intellectuele status moest onmiddellijk zichtbaar zijn. Papier, inkt, stempels met inscripties, geschreven certificaten en vergunningen speelden een belangrijke rol in de hof- en kerkadministratie (...). Net zoals bij het christendom eigenden de Kongolezen zich geletterdheid toe om het met hun eigen Kongolese betekenis een draai te geven.

*Uit: K. Bostoën, I. Brinkman, Kikongo leenwoorden die boekdelen spreken. In: Stemmen van Afrika, 21 juni 2020.*



Was er cultuurvermenging of dominantie?



**Deelvraag 1: Lag het Kongo-rijk van de vroegmoderne tijd in het gebied waar Congo vandaag ligt?**

Het grondgebied van het Kongo-rijk van de vroegmoderne tijd viel helemaal niet samen met de twee Congo-staten van vandaag. Het Kongo-rijk lag grotendeels in het noorden van het huidige Angola, waar ook haar hoofdstad *Mbanza Kongo* zich bevond. Het oude Kongo-rijk strekte zich enkel met haar noordelijke provincies uit in wat vandaag de meest westelijke provincie van de Democratische republiek Congo (Congo-Central) is. Het overlapte nauwelijks met het grondgebied van de huidige Republiek Congo.

**Deelvraag 2: Wat waren de kenmerken van de Kongolese samenleving in de vroegmoderne tijd (ca. 1500-1800)?**

De bestuurlijke organisatie van het Kongo-rijk werd gekenmerkt door een bond van staten die steeds meer gecentraliseerd werd onder leiding van een *Mwene Kongo* of Kongolese vorst. De monarchie was erfelijk zolang de erfgenaam door de lokale elite erkend werd. Rijkdom, controle over de 'geesten' en het welzijn van de gemeenschap waren voorwaarden voor politieke macht. Kongo had geen afgebakend territorium, en evenmin een leger. De *Mwene Kongo* inde belastingen op de handelsproducten, controleerde de regionale handel en vanaf de 16e eeuw ook de trans-Atlantische driehoekshandel. Kostbare producten zoals raffiabladeren en zeldzame schelpen werden als munteenheid gebruikt. De Kongo-samenleving was een gelaagde samenleving waarin de elite zich met statussymbolen zoals raffiaobjecten en boeken duidelijk onderscheidde van het gewone volk. De levensbeschouwelijke organisatie was gekenmerkt door de invoering van het christendom. Aanvankelijk liet vooral de elite zich dopen. Vanaf het midden van de 16e eeuw gebruikte de *Mwene Kongo* de religie om zijn koninklijke politieke macht te versterken. Hij maakte van het christendom een bindmiddel van zijn rijk. Zo kreeg hij meer controle op de lokale machtshebbers en bracht hij het christendom tot bij het gewone volk. Maar de Kongolezen gaven hun eigen versie van het christendom vorm. Ze verenigden kenmerken van de Kongolese en christelijke cultuur.

**Deelvraag 3: Wat waren de kenmerken van de interculturele contacten tussen Kongo en Portugal (ca. 1500-1800)?**

Hoewel de Portugezen eind 15e eeuw naar de centraal-Afrikaanse kust afvoeren om de Kongolezen te onderwerpen, dwongen de Kongolezen gelijkwaardigheid en respect af. De politieke contacten tussen de Portugezen en Kongolezen verliepen vervolgens meestal op gelijkwaardige basis. De Kongolese vorst was op het vlak van de buitenlandse handel met de Portugezen een gelijkwaardige handelspartner en regelde zelf de trans-Atlantische slavenhandel met de Europeanen. Er vond een culturele uitwisseling plaats tussen de Kongolese en de Europese elite. De Kongolese elite pakte uit met christelijke doopnamen en het lezen van boeken. De Europese elite bestelde typisch Kongolese producten voor hun pronkkamers.

Omdat de Kongolese vorst christelijk was, werd hij door Europese monarchen als een broeder beschouwd. Hierdoor ontstonden in de 16e en 17e eeuw heel intensieve uitwisselingen in beide richtingen tussen Kongo en Europa. Kongo bleef trouw aan zijn identiteit en tradities en realiseerde zijn eigen vorm van christendom. Het christendom werd aan het Kongolese mensbeeld aangepast.